

Název předmětu: Vybraná ekonomická a finanční rizika

Téma 3: Předcházení rizikům

Zpracovatelé T3:

Ing. et Ing. Jana Boulaouad, Ph.D.

Ing. Vojtěch Müllner

Cíl: Cílem kapitoly je seznámit posluchače se způsoby předcházení rizikům, historickým kontextem a vývojem pojišťovnictví a produkty pojišťovacích institucí.

Úkoly pro samostatnou práci:

Odpovězte na následující otázky

1. Jakými způsoby lze předcházet rizikům a co ovlivňuje výběr konkrétního způsobu?
2. Jakou roli hrají informace ve vztahu k riziku?
3. Jak se vyvíjelo pojišťovnictví v evropském kulturním prostředí a na našem území?
4. Jakým způsobem můžeme klasifikovat pojištění nabízené komerčními institucemi?
5. Co je to důchodové pojištění a jaké znáte druhy důchodového pojištění?
6. Jak spolu souvisí důchodové pojištění a riziko?
7. Z jakých složek se skládá kalkulace výše důchodu?

Studijní literatura:

- ČEJKOVÁ, V., MARTINOVIČOVÁ, D. Pojišťovnictví. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2004, s. 31.
- DAŇHEL, J. Pojistná teorie. Praha : Professional publishing, 2005, s. 182.
- HUNČOVÁ, Magdalena. *Manažerské účetnictví: základy*. 2. vyd. Ostrava: Mirago, 2007. ISBN 978-80-86617-34-3.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. Důchodové pojištění. Dostupné [online] na: <<https://www.mpsv.cz/duchodove-pojisteni>>
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. Důchodové pojištění. Dostupné [online] na: <<https://www.mpsv.cz/kalkulacky>>
- MÁLEK, Petr; OŠKRDALOVÁ, Gabriela; VALOUCH, Petr. Osobní finance. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010. 203 s. ISBN 9788021051577. kapitola 3.
- SVOBODA, K. 1910. *Historický vývoj pojišťovnictví*. Merkur
- SOUKUPOVÁ, Jana. *Mikroekonomie*. 3. dopl. vyd. Praha: Management Press, 2002. ISBN 80-7261-061-9.
- Zákon č. 363/1999 Sb., o pojišťovnictví.

Obsah:

- Předcházení rizikům
 - Pojištění
 - Diverzifikace rizika
 - Dodatečné informace
- Historie pojišťovnictví na našem území
- Pojištění – bankovní produkt
 - Důchodové pojištění
 - Důchodová kalkulačka

PŘEDCHÁZENÍ RIZIKŮM

Ke snižování dopadů rizik může z pohledu mikroekonomické teorie docházet třemi základními způsoby:

- a) pojištěním;
- c) diverzifikací rizika;
- c) dodatečnými informacemi.

Pojištění

Lidé se záporným vztahem k riziku ochotni vzdát se určité části příjmu, aby se riziku vyhnuli, jelikož je-li člověk pojištěn, má zajištěn příjem, ať určitá ztráta nastane či nikoliv. Z pohledu ekonomického, resp. spotřebitelského rozhodování zajišťuje garance stejného příjmu pro jakýkoliv výsledek vyšší užitek, než by měl v případě, kdy byla zvolena riskantní alternativa.¹

Rozhodnutí pojistit se závisí na výši ztráty a pravděpodobnosti ztráty. Pojištění sice nezmění očekávané bohatství, může však vyrovnat oba možné výsledky (tedy situaci, kdy dojde ke ztrátě, či k ní nedojde), to vytváří vyšší úroveň očekávaného užitku pro spotřebitele. Mezní užitek je tedy pro pojištěného stejný v obou případech (při ztrátě i bez ní). Užitek (mezní) z pojištění je pro nepojištěného v případě ztráty vyšší, než když se nic nestane (MU při averzi k riziku klesající) = transfer bohatství ze situace neztrátové do situace ztrátové musí zvyšovat celkový užitek.²

Tzv. spravedlivá pojistka je okamžik, kdy bohatství pojištěného člověka (jistota dosažená pojištěním) je stejné jako očekávaná hodnota bohatství za rizika (bez pojištění). Výše pojistky je u spravedlivé pojistky shodná s očekávanou ztrátou. Jinak řečeno člověk s odmítavým vztahem k riziku se při možnosti spravedlivé pojistky rád pojistí. Pojišťovny ovšem zpravidla účtují částku o něco vyšší, než je očekávaná ztráta, tedy než úroveň výše uváděné spravedlivé pojistky, důvodem jsou: snaha o určitý zisk; kompenzace transferu rizika; vycházejí z principu, že člověk s averzí k riziku je ochoten platit více než očekávanou ztrátu.³

Diverzifikace rizika⁴

Umožňuje snížení rizika tehdy, kdy je možné rozdělit úsilí mezi různé aktivity, jejichž výsledek spolu navzájem těsně nesouvisí.

¹ SOUKUPOVÁ, Jana. *Mikroekonomie*. 3. dopl. vyd. Praha: Management Press, 2002. ISBN 80-7261-061-9.

² Tamtéž

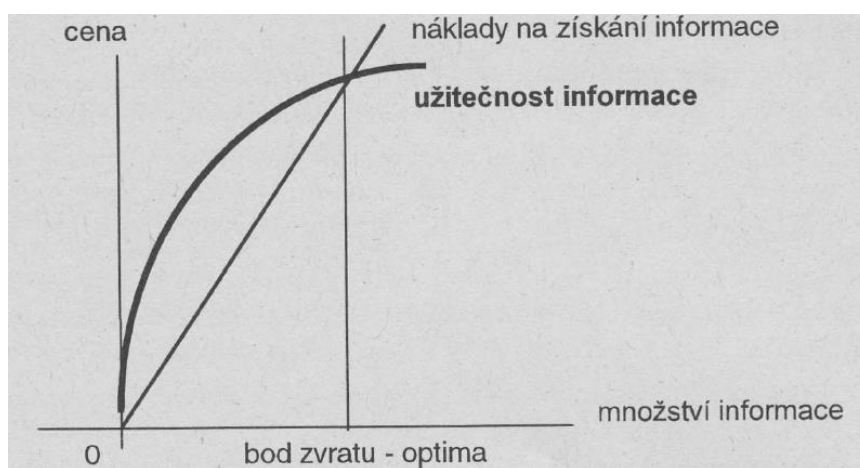
³ Tamtéž

⁴ Tamtéž

Dodatečné informace

Jakékoli efektivní řízení je spojeno s nutností disponovat potřebnou škálou informací. Informaci můžeme chápat, jako soubor dat a charakterizujeme ji jako sdělení (data), které nám přináší užitek. Tedy sdělení bez užtku pro jednotlivce, tento nepovažuje za informaci.⁵

Informace jsou důležitým ekonomickým zdrojem. Informace se vyznačují problematičností jejich definování. Formy informací velmi rozmanité, což komplikuje vymezení informačního souboru, tj. informačního prostředí konkrétního rozhodovacího problému. Samotný informační soubor je velmi proměnlivý. Informace spotřebou nezaniká – může ji využít více lidí najednou, v určitém případě informace charakter veřejného statku (je nedělitelná – ostatní ji mohou využít při nulových nákladech; nevylučitelná – nikdo nemůže ostatním zabránit v použití informace).⁶

Obr. X: Graf optimalizace ceny a množství informace⁷

Hodnota informace je dána řadou vlivů – zkušenost ostatních lidí je při mém rozhodování cenná a udává mou hodnotu danou příslušné informací. I informace jsou spojeny s procesem jejich optimalizace ve vztahu k množství a ceně informace, a to s přihlédnutím k užitečnosti informace, popsanou výše – užitečnost je tedy dána její vypovídací schopností. Cenu informace chápeme jako náklady (formou peněžní, čase, energie) vynaložené na získání, zpracování a předání (užití) této informace. Informaci musíme porozumět a v případě jejich nedostatku je nahradit improvizací, zkušenostmi apod. Bod optima množství informace je

⁵ HUNČOVÁ, Magdalena. *Manažerské účetnictví: základy*. 2. vyd. Ostrava: Mirago, 2007. ISBN 978-80-86617-34-3.

⁶ SOUKUPOVÁ, Jana. *Mikroekonomie*. 3. dopl. vyd. Praha: Management Press, 2002. ISBN 80-7261-061-9.

⁷ HUNČOVÁ, Magdalena. *Manažerské účetnictví: základy*. 2. vyd. Ostrava: Mirago, 2007. ISBN 978-80-86617-34-3.

v intervalu minima nákladů a maxima užitku. Při pokračujícím množství informací je význam i cena v rovnováze a dalším růstem dochází ke ztrátě pozitivního efektu. Náklady informací rostou neúměrně v přírůstku pozitivního efektu z informace.⁸

Historie pojišťovnictví na našem území⁹

Základy pojišťovnictví

Ideu pojišťovnictví známe již z období starověkého Říma z takzvaných kolegií (collegia). Z pohledu římského práva se jednalo o sdružování osob za účelem rozdělení nebezpečí majetkové ztráty na všechny členy. Tato sdružení pojily společné zájmy, a tedy zpravidla všichni náleželi témuž stavu, hovoříme tak o stavovských sdružení osob. Za příklady sdružení lze uvést sdružení řemeslníků, umělců, obchodníků, plavců atd. Postupem času se společným jmenovatelem v oblasti vzájemné pomoci u kolegií stala péče o členy v případě úmrtí a to v podobě uspořádání pohřbu, pochování na společném hřbitově, nebo vyplacení určitého obnosu rodině pozůstalého, aby mu vystrojila pohřeb. Tyto první formy zajištění se tak týkaly zajištění důstojného pohřbu.

Ve starověku také nacházíme formy podnikatelského pojištění v podobě *fenus nauticum*. Tato forma pojištění je také někdy interpretována jako zápůjčka se sdíleným rizikem a týkala se především obchodních plaveb. Z pohledu římského práva se jednalo o zápůjčku s podmínkou, že dlužník není povinen vypůjčený obnos vrátit, pokud loď ztroskotala. Naopak, pokud se loď vrátila i s obchodním zbožím, měl věřitel podíl na zisku z dovezeného zboží. Dlužník tak za pomoci tohoto specifického úvěru rozložil svoji případnou majetkovou újmu mezi sebe a jednoho, nebo více věřitelů. Podobná uskupení plavců, vzájemně sdílející riziko nacházíme i v období středověku u španělských mořeplavců.

Námořní pojištění lze považovat za předchůdce běžného pojištění, které se pak dále rozšířilo mezi obyvateli měst a zejména pak na venkově mezi zemědělce, kteří začali, sdíleli riziko v případě živelné katastrofy, požáru, nebo jiných nenadálých událostí. První pojistky, které jsou obdobnými našim pojistkám nacházíme v Itálii v Janově roku 1434. Od 17. století se pak objevují první pojišťovací společnosti a začíná se s pojišťováním jednotlivých rizik. Velmi se rozmohlo pojištění proti požáru, které na našem území známe až z 18. století, kdy se objevují

⁸ HUNČOVÁ, Magdalena. *Manažerské účetnictví: základy*. 2. vyd. Ostrava: Mirago, 2007. ISBN 978-80-86617-34-3.

⁹ SVOBODA, K. 1910. Historický vývoj pojišťovnictví. Merkur

takzvané *Bauernassekuranzen*. V průběhu 18. století začal na území Rakouska v oblasti pojišťovnictví také participovat stát, který vydal několik odpůrných patentů, kterými doporučoval zřizovat pojišťovací sdružení a v Čechách byl dokonce také vytvořen centrální požární fond, do kterého byla odváděna část výnosu z daní. V oblasti pojišťovnictví se snažila urychlit rozvoj také Marie Terezie, která vyzvala stavy k podání návrhů na podobu pojišťoven, tato výzva se však shledala jen s malým ohlasem a reálné aktivity o založení městských pojišťoven sledujeme až od roku 1762, kdy za tímto účelem sestavená komise podává návrh na podobu pojišťovacích institucí. O rozvoj pojišťovacích institucí se také zajímal Josef II., reálný rozvoj je však zřejmý až v první polovině 19. století. Podobnou genezi rozvoje jako pojišťovny požární sledujeme i u pojišťoven životních, které mají také své kořeny ve starověkém Římě a rozvinuly se až v 19. století.

Pojištění – bankovní produkt¹⁰

Vymezení pojištění

Pojištění znamená tvorbu, rozdělování, správu a užití rezerv (finančních a technických) určených k úhradě pojistných plnění na základě pojistných událostí, které jsou nahodilé v určitých případech, v celku však odhadnutelné. Pojištění je nástroj finanční eliminace negativních důsledků nahodilosti.¹¹

Klasifikace pojištění

Ještě než přejdeme k samotné charakteristice jednotlivých odvětví pojištění podrobně, rozdělíme si pojistná odvětví na dvě skupiny:¹²

- odvětví životních pojištění,
- odvětví neživotních pojištění.

Odvětví životních pojištění můžeme dále členit na:

- pojištění pro případ smrti, pojištění pro případ dožití nebo pojištění pro případ smrti nebo dožití,
- svatební pojištění nebo pojištění prostředků na výživu dětí,

¹⁰ Poznámka k tématu: tato část studijního je přejatá část 7 kapitoly studijní opory *Osobní finance* od autorů Petr Málek, Gabriela Oškrdalová a Petr Valouch. Zdroj: MÁLEK, Petr; OŠKRDALOVÁ, Gabriela; VALOUCH, Petr. *Osobní finance*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010. 203 s. ISBN 9788021051577. kapitola 3.)

¹¹ DAŇHEL, J. *Pojistná teorie*. Praha : Professional publishing, 2005, s. 182.

¹² Daná klasifikace pojištění bude vycházet z platné legislativy, je totiž možné, že každá pojišťovna bude mít toto dělení mírně rozdílné.

- důchodové pojištění,
- všechna pojištění výše zmíněná, která jsou spojena s investičním fondem,
- kapitalizace,
- pojištění pro případ úrazu nebo nemoci, pokud je součástí pěti výše zmíněných pojištění.

Stejně jako můžeme členit odvětví životních pojištění, můžeme členit i odvětví neživotních pojištění, a to následovně:

- úrazové pojištění,
 - s jednorázovým plněním,
 - s plněním povahy náhrady škody,
 - s kombinovaným plněním,
 - cestujících,
- pojištění nemoci,
 - s jednorázovým plněním,
 - s plněním povahy náhrady škody,
 - s kombinovaným plněním,
 - soukromé zdravotní pojištění,
- pojištění škod na pozemních dopravních prostředcích jiných než drážních vozidlech,
 - motorových,
 - nemotorových,
- pojištění škod na drážních vozidlech,
- pojištění škod na leteckých dopravních prostředcích,
- pojištění škod na plavidlech,
 - říčních a průplavových,
 - jezerních,
 - námořních,
- pojištění přepravovaných věcí včetně zavazadel a jiného majetku bez ohledu na použitý dopravní prostředek,
- pojištění škod na majetku jiném způsobených,
 - požárem,
 - výbuchem,

- vichřicí,
- přírodními živly jinými než vichřicí (blesk, povodně, záplavy),
- jadernou energií,
- sesuvem nebo poklesem půdy,
- pojištění jiných škod na majetku jiném než uvedeném výše vzniklých krupobitím nebo mrazem anebo jinými pojistnými nebezpečími (např. loupeží, krádeží nebo škody způsobené lesní zvěří), nejsou-li tato zahrnuta v odvětví „pojištění škod na majetku jiném způsobených“, včetně pojištění škod na hospodářských zvířatech způsobených nákazou nebo jinými pojistnými nebezpečími
- pojištění odpovědnosti za škodu vyplývající
 - z provozu pozemního motorového a jeho přípojného vozidla
 - z činnosti dopravce
 - z provozu drážního vozidla
- pojištění odpovědnosti za škodu vyplývající z vlastnictví nebo užití leteckého dopravního prostředku, včetně odpovědnosti dopravce
- pojištění odpovědnosti za škodu vyplývající z vlastnictví nebo užití říčního, průplavového, jezerního nebo námořního plavidla, včetně odpovědnosti dopravce
- všeobecné pojištění odpovědnosti za škodu jiné než uvedené ve třech výše zmíněných odvětvích
 - odpovědnost za škodu na životním prostředí
 - odpovědnost za škodu způsobenou jaderným zařízením
 - odpovědnost za škodu způsobenou vadou výrobku
 - ostatní
- pojištění úvěru
 - obecná platební neschopnost
 - vývozní úvěr
 - splátkový úvěr
 - hypoteční úvěr
 - zemědělský úvěr
- pojištění záruky (kauce)
 - přímé záruky
 - nepřímé záruky
- pojištění různých finančních ztrát vyplývajících

- z výkonu povolání
- z nedostatečného příjmu
- ze špatných povětrnostních podmínek
- ze ztráty zisku
- ze stálých nákladů
- z nepředvídaných obchodních výdajů
- ze ztráty tržní hodnoty
- ze ztráty pravidelného zdroje příjmu
- z jiné nepřímé obchodní finanční ztráty
- z ostatních finančních ztrát
- pojištění právní ochrany
- pojištění pomoci osobám v nouzi během cestování nebo pobytu mimo místa svého bydliště, včetně pojištění finančních ztrát bezprostředně souvisejících s cestováním¹³

Lze vycházet i z jiných klasifikací, např. z:

- neživotní pojištění.
 - pojištění majetku
 - pojištění odpovědnosti za škodu
- životní pojištění.

Nebo z následujícího členění:¹⁴

- pojištění majetku,
- pojištění odpovědnosti za škodu,
- pojištění osob.

Důchodové pojištění¹⁵

Důchodový systém ČR je založen na povinném základním důchodovém pojištění podle zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. Dále na důchodovém spoření podle zákona č. 426/2011 Sb., od roku 2013 a na doplňkovém penzijním spoření podle zákona č. 427/2011 Sb., které nahradilo penzijní připojištění se státním příspěvkem podle zákona č. 42/1994 Sb.

¹³ Celá klasifikace pojistných odvětví vycházela ze zákona č. 363/1999 Sb., o pojišťovnictví.

¹⁴ ČEJKOVÁ, V., MARTINOVIČOVÁ, D. Pojišťovnictví. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2004, s. 31.

¹⁵ Ministerstvo práce a sociálních věcí. Důchodové pojištění. Dostupné [online] na: <<https://www.mpsv.cz/duchodove-pojisteni>>

Součástí dobrovolných doplňkových systémů jsou i produkty komerčních pojišťoven - zejména životní pojištění. V členských státech EU poměrně obvyklé zaměstnavatelské penzijní systémy nejsou v ČR zastoupeny.

Základní povinné důchodové pojištění je dávkově definované (DB) a průběžně financované (PAYGO), je univerzální a zabezpečuje všechny ekonomicky aktivní osoby. Právní úprava je jednotná pro všechny pojištěnce, neexistují speciální odvětvová či profesní schémata apod. Pouze z organizačně-administrativního hlediska platí určité odchylky pro tzv. silové rezorty (např. vojáci, hasiči, policisté, celníci).

Důchod ze základního důchodového pojištění pobírá více než 99 % obyvatel ve věku vyšším než je věková hranice pro nárok na starobní důchod.

Druhy dávek

Ze základního důchodového pojištění se poskytují tyto důchody:

- **starobní** (včetně tzv. předčasného starobního důchodu),
- **invalidní**,
- **vdovský a vdovecký**,
- **sirotčí**.

Důchod se skládá ze dvou složek, a to

- ze základní výměry (stanovené pevnou částkou stejnou pro všechny druhy důchodů bez ohledu na délku doby pojištění a výši výdělků) a
- z procentní výměry

Jsou-li současně splněny podmínky nároku na výplatu více důchodů téhož druhu nebo na výplatu starobního důchodu nebo invalidního důchodu, vyplácí se jen jeden důchod, a to vyšší. Jsou-li současně splněny podmínky nároku na výplatu starobního nebo invalidního důchodu a na výplatu vdovského důchodu nebo vdoveckého důchodu a nebo sirotčího důchodu, vyplácí se vyšší důchod v plné výši a z ostatních důchodů se vyplácí polovina procentní výměry, nestanoví-li zákon o důchodovém pojištění jinak.

O nároku na důchod, jeho výši a výplatě rozhoduje Česká správa sociálního zabezpečení s výjimkou případů, kdy jsou příslušné k rozhodování orgány sociálního zabezpečení ministerstev obrany, vnitra a spravedlnosti (v případě příslušníků ozbrojených sil a sborů).

Výše řádného starobního důchodu¹⁶

¹⁶ Ministerstvo práce a sociálních věcí. Důchodové pojištění. Dostupné [online] na: <<https://www.mpsv.cz/starobni-ducchody>>

Výše důchodu se skládá ze dvou složek, a to ze základní výměry a z procentní výměry.

- Výše základní výměry důchodu je stanovena procentní sazbou z průměrné mzdy 10 % průměrné mzdy; do 31. 12. 2018 činila procentní sazba 9 % průměrné mzdy (po příslušném zaokrouhlení).
- Výše procentní výměry důchodu činí za každý celý rok doby pojištění získané do vzniku nároku na tento důchod 1,5 % výpočtového základu nebo 1,2 % výpočtového základu za dobu získanou z titulu výdělečné činnosti, která se kryje s účastí na důchodovém spoření.

Do doby pojištění se započítává i tzv. náhradní doba pojištění (§ 5 zákona o důchodovém pojištění), avšak pouze v rozsahu 80 %, pokud jde o:

- dobu studia (studium probíhající po 31. prosinci 2009 se však již za náhradní dobu pojištění nepovažuje),
- dobu vedení v evidenci úřadu práce jako uchazeči o zaměstnání, jestliže náleží podpora v nezaměstnanosti nebo podpora při rekvalifikaci a v rozsahu tří let také doba, kdy uvedené dávky nenáleží s tím, že před dosažením věku 55 let, se do ní započítává v rozsahu nejvýše 1 roku,
- doby, po které jsou osoby se zdravotním postižením zařazené v teoretické a praktické přípravě pro zaměstnání nebo jinou výdělečnou činnost,
- doba výkonu civilní služby a
- doba pobírání invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně (před 1. lednem 2010 doba pobírání plného invalidního důchodu).

Pokud jde o dobu výkonu základní vojenské služby, dobu péče o dítě do dosažení stanoveného věku a dobu péče o osobu závislou z důvodu nepříznivého zdravotního stavu na péči jiné osoby, započítávají se plně.

Důchodová kalkulačka¹⁷

- **Vyměřovací základ** – Uvádí se hrubý výdělek dosažený v příslušném kalendářním roce (u zaměstnanců), nebo roční vyměřovací základ pro stanovení pojistného (u osob

¹⁷ Ministerstvo práce a sociálních věcí. Důchodové pojištění. Dostupné [online] na: <<https://www.mpsv.cz/kalkulacky>>

samostatně výdělečně činných), případně úhrn výdělku a vyměřovacího základu. Příjmy v roce přiznání důchodu se pro výpočet důchodu nezohledňují.

- **Vyloučené doby** – většinou se jedná o dobu pobírání dávek nemocenského pojištění, dobu pobírání plného invalidního důchodu (od 1. 1. 2010 invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně), dobu výkonu základní vojenské služby, nejde-li o vojáka z povolání, dobu osobní péče o dítě do čtyř let věku nebo o osobu závislou na péči jiné fyzické osoby ve stupni II až IV nebo o dítě ve věku do 10 let ve stupni I (dříve o převážně nebo úplně bezmocnou osobu nebo o částečně bezmocnou osobu starší 80 let), dobu studia, dobu „započitatelné“ nezaměstnanosti (viz. níže).
- **Roční vyměřovací základ** je úhrn vyměřovacích základů (hrubých příjmů) za kalendářní rok vynásobený příslušným koeficientem nárůstu všeobecného vyměřovacího základu.
- **Osobní vyměřovací základ** je měsíční průměr úhrnu ročních vyměřovacích základů.
- **Výpočtový základ** je osobní vyměřovací základ redukováný za využití uvedených redukčních hranic.
- **Procentní výměra důchodu** se stanoví z výpočtového základu procentní sazbou odpovídající délce doby pojištění.